

УДК 94:355.233.23(477)

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

ГАЛИНА ГОЗУВАТЕНКО,

кандидат історичних наук, науковий співробітник Академії сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного, м. Львів

У статті проаналізовано досвід патріотичного виховання військовослужбовців у Російській Федерації, зокрема його юридичне та фінансове забезпечення, релігійна складова, участь громадського сектора. Наведено конкретні приклади виконання державних програм "Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации...". Акцентовано увагу на доцільності проведення подібних акцій та державної підтримки для укріплення бойового духу Збройних Сил України.

Ключові слова: збройні сили, військові традиції, контрактна армія, патріотизм, виховання.

Актуальність та постановка проблеми. Зарубіжний військовий досвід свідчить про те, що закони збройної боротьби на сучасному етапі розвитку військової справи, як це завжди було в історії війн і воєнних конфліктів, перш за все залежать від ходу й результатів бойової підготовки, від боєздатності та кількості військ (сил), рівня підготовки командирів, бойової майстерності особового складу, від наявності та можливостей бойової техніки та зброї, запасів і ресурсів, від морально-політичного, психологічного стану, дисциплінованості військовослужбовців контрактної служби. Недооцінка будь-якого із цих факторів може призвести до поразки збройних сил у сучасній війні (збройному конфлікті). Це вимагає здійснення разом з оперативним (бойовим), технічним, тиловим і медичним забезпеченням відповідної підготовки та застосування морально-психологічного виду забезпечення військ (сил), яке є суттєвим чинником підтримання боєздатності, обов'язковою умовою успішного виконання бойових завдань і перемоги в сучасній війні.

Російські військовослужбовці завжди відрізнялись високим бойовим духом, в основі якого були патріотизм та любов до Батьківщини. Видатний російський полководець О. Суворов зробив вагомий внесок у розвиток патріотичного виховання військовослужбовців. Армія, якою він командував, не знала поразки. Поясненням цього, крім таланту полководця, був дух єднання, патріотизму, який він виховував у своїх "чудо-богатирях" [3, с. 54].

Проблема патріотичного виховання військовослужбовців у сучасній російській армії вивчається в працях Ю. Бабанського [12, с. 182], М. Поташника [13, с. 187], М. Шилова [14, с. 104], В. Журавльова [15, с. 159], В. Вергасова [16, с. 175] та ін. Зазначені праці не тільки містять спостереження та аналіз процесу виховання військовослужбовців контрактної служби та формування в них високих морально-бойових якостей, але й надають рекомендації та методичні розробки з його вдосконалення.

Позитивна практика використання та адаптації зарубіжного досвіду в багатьох сферах діяльності зумовлює необхідність постійного його аналізу й залучення найбільш прогресивних здобутків у практику роботи вітчизняних структур, зокрема військових інститутів.

Метою статті є дослідження процесу виховання військовослужбовців контрактної служби, проблеми формування високих морально-бойових якостей у сучасній російській армії. Удосконалення та поява нових способів і форм збройної боротьби, проведення антитерористичних та інших спеціальних операцій, миротворча діяльність, оснащення збройних сил новітніми видами зброї висувають підвищені вимоги до особового складу, його морально-бойових якостей (передусім посилення його професійності, особистої відповідальності, уміння вести бойові дії з високими психофізичними навантаженнями), що формуються на основі національно-патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу. У Збройних Силах Російської Федерації патріотичне виховання традиційно вважається важливим напрямом діяльності. Наприклад, історик А. Байов визначив військовою службою як "особливе право, що надається тільки особам з високими моральними якостями та глибоким патріотизмом" [1, с. 74]. Про тяглість цієї традиції свідчить такий історичний факт: у Росії перші декларації про свідомий відбір для державної служби мали місце в "Соборном уложенні 1649 года" - документі, який визначав порядок комплектування військових загонів. Бралися до уваги не лише стан здоров'я новобранця, але і його моральні якості. В указі від 20 лютого 1705 року, зокрема, говорилось, що в рекрути мають здатися "...люди добрі, людяні" [2, с. 19].

В останні роки в Російській Федерації проблемам патріотичного й військово-патріотичного виховання приділяється посилена увага. Нормативно-правовою базою виховання є Конституція Російської Федерації, ст. 59 якої визначає, що "захист Вітчизни є обов'язком

№ 9 (100) грудень 2009 р.

громадян Російської Федерації"; Федеральний закон "О воинской обязанности и военной службе" від 6 березня 1998 р. (ст. 11-14); Федеральний закон "О государственной поддержке молодежных и детских общественных объединений" від 26 травня 1995 р.; Федеральна цільова програма "Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2006-2010 годы" (далі - Програма), провідним виконавцем якої є Міністерство оборони Російської Федерації [4].

Програма є продовженням Державної програми "Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2001-2005 годы" та розрахована на спільну діяльність державних структур і громадських організацій та вирішення широкого спектра проблем патріотичного виховання для надання йому подальшої динаміки.

Основною метою Програми є вдосконалення системи патріотичного виховання, що забезпечує розвиток вільної, демократичної держави, формування в громадян Російської Федерації високої патріотичної свідомості, вірності Батьківщині, готовності до свідомого виконання конституційних обов'язків. Передбачається охоплення патріотичним вихованням усіх категорій громадян Російської Федерації, але пріоритетним напрямком Програми є патріотичне виховання підростаючого покоління.

На реалізацію Програми було заплановано витратити близько 18 млн дол. для проведення фестивалів, виставок, створення фільмів, пропаганду державної символіки. Згідно із цією Програмою напередодні святкування 60-ї річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні була проведена військово-патріотична робота з підлітками та молоддю. Так, у Краснодарському краї щорічно, упродовж останніх п'яти років з 10 до 25 серпня, організується Всеросійська військово-патріотична акція "Наследники Победы" - морський шлюпочний похід за маршрутом м. Єйськ - станція Тамань [5, с. 50]. Під час походу діти та молодь зустрічаються з ветеранами Великої Вітчизняної війни, відвідують братські могили загиблих військовослужбовців, музеї, пам'ятні місця, а також покладають квіти до меморіалів героїв, у тому числі й на місцях загибелі кораблів. Можна навести й інші приклади заходів подібного плану. Акція "Наследники Победы" має яскраво виражений військово-патріотичний характер. Уся програма спрямована на виховання дисциплінованості, витривалості, фізичного розвитку, підготовки допризовної молоді до служби в збройних силах. Це допомагає вихованню ідейно переконаних патріотів.

Безпосередньо в збройних силах робота щодо виховання патріотизму будується насамперед на основі положень наказів Міністра оборони Російської Федерації № 235 від 5 липня 1995р. "О совершенствовании системы воспитательной работы в Вооруженных Силах Российской Федерации"; № 70 від 11 березня 2004 р. "Об органах воспитательной работы в Вооруженных Силах Российской Федерации" (приложение 3); № 79 від 28 лютого 2005 р. "О совершенствовании воспитательной работы в Вооруженных Силах Российской Федерации". Аналіз цих наказів дає підстави для висновку, що виховна робота заснована на ідеях державності, патріотизму, вірності громадянському та військовому обов'язку й спрямована на формування в особового складу Збройних Сил РФ готовності захищати інтереси Батьківщини.

Важливу роль в організації патріотичного виховання відіграє Федеральний закон "О днях воинской славы (победных днях) России", прийнятий Державною Думою 10 лютого 1995 р. Відповідно до його положень

днями військової слави Росії визначені дні славетних перемог, які відіграли вирішальну роль в історії і в яких російські війська здобули собі військову звитягу, вдячну пам'ять нащадків.

20 лютого 2005 року розпочав роботу перший в Росії військово-патріотичний телеканал "Звезда", який транслюється на Москву та її область. За останні роки створені нові фільми для молоді, які виховують у неї почуття патріотизму, гордості за свою Батьківщину та її Збройні Сили, історію та інші позитивні якості. Так, на російському телебаченні з успіхом демонструвалися кіносеріали: "Спецназ", "Честь имею" та ін. Діяльність цього каналу високо оцінив міністр оборони Російської Федерації.

Нині витрати Російської Федерації на патріотичне виховання громадян складають близько 300 млн рублів щорічно. Це значно менше, ніж витрачають США на аналогічні цілі. Зокрема, у США існує телеканал, подібний до російської "Звезды", фінансування якого становить щорічно близько 1 млрд дол. Чим ширша інформація, тим більший інтерес і повага до армії [7].

Для патріотичного виховання військовослужбовців широко використовується досвід Російської православної церкви, інших традиційних вітчизняних конфесій. Фахівці нагадують, що Російській державі "... понад 1000 років. 900 із них військово-патріотичне виховання формувалося на ідеях патріотизму й громадянськості, в основі яких лежало, насамперед, православ'я. Якщо порівняти забутий багатьма сьогодні "Моральний кодекс будівника комунізму" й заповіді християнства, то вони за моральною суттю майже повністю збігаються. Тільки написані вони по-різному: один текст церковною мовою, інший - світською" [6, с. 65].

У Збройних Силах Російської Федерації правове положення релігійних конфесій визначено двома нормативними актами: Федеральними Законами № 125 від 19 вересня 1997 р. "О свободе совести и о религиозных объединениях" та № 76 від 27 травня 1998 р. "О статусе военнослужащих", а також угодою "Про співробітництво Міністерства оборони Російської Федерації з Православною церквою" від 28 квітня 1997 року, основним напрямом якої є патріотичне виховання військовослужбовців. Ще до виходу у світ цих законів між Православною церквою та Міністерством оборони Російської Федерації 2 березня 1994 р. був підписаний Договір "О сотрудничестве во имя интересов Отечества и народов России". Це, фактично, перший документ, який визначив засади діяльності церкви в збройних силах.

Дуже тісні зв'язки в Російській Православній церкві існують з Військово-Морським Флотом Російської Федерації. Наприклад, видатний російський адмірал Ф. Ушаков став першим вітчизняним моряком, канонізованим Православною церквою в грудні 2000 року. У жовтні 2004 року Архієрейським Собором Російської Православної церкви було прийнято рішення про загальноцерковне прославлення Праведного Феодора [8, с. 55, 58]. У серпні 2006 року відбулось відкриття та освячення храму на честь Ф. Ушакова у м. Саранську.

Представники Російської Православної церкви вважають важливим, щоб віруючі й невіруючі військовослужбовці мали необхідну інформацію про роль церкви в історії Вітчизни та її патріотичну діяльність.

У директивних документах, які регламентують життєдіяльність Збройних Сил Російської Федерації, зазначається, що виконання військового обов'язку військовослужбовцями можливе лише за умови спри-

яння розвитку й самореалізації особистості не тільки командирами та органами військового управління, але й суспільством загалом, усією системою відповідних державних інститутів.

Російські вчені наголошують на необхідності використання дієвих і гнучких форм і методів виховання: "... Люди приходять до розуміння патріотизму по-різному: одні через природу або мистецтво, другі через історію, треті - через віру. Скільки людей - стільки й шляхів. Але вихователь має знайти підхід до кожного серця..." [9, с. 39]. Вважається, що "...військове виховання, яке ґрунтується на новій системі цінностей і пріоритетів, має зайняти гідне місце в житті кожного військовослужбовця та діяльності збройних сил у цілому. В іншому випадку не можна розраховувати на подолання тих негативних явищ, що ґрунтовно підірвали морально-психологічну стійкість особового складу армії і флоту. Повернути кожному військовослужбовцю духовність, честь і гідність, що були притаманні за давніх часів людині в мундирі російської армії, - одне з найважливіших завдань формування особистості в оновлених збройних силах" [7].

Фахівці підкреслюють, що в патріотичному вихованні громадян Російської Федерації, насамперед молоді, є певні позитивні зрушення. Так, 93 % молодих росіян мають чіткі життєві цілі, а 64 % респондентів готові захищати свою Батьківщину зі зброєю в руках. Цей показник удвічі перевищує кількість потенційних захисників у країнах Європи серед молоді [10]. Робиться висновок, що "...вирешті-решт відбувається осмислення наявності величезної прогалини у сфері виховання росіян на основі загальнонаціональних цінностей і патріотизму. Від успішного розв'язання цієї проблеми залежить майбутнє збройних сил, забезпечення національної безпеки Росії" [11, с. 32].

Висновки

Патріотичне виховання особового складу в Збройних Силах Російської Федерації здійснюється в руслі державно-патріотичного виховання. Воно близьке за своєю сутністю та змістом і пов'язане з військовим, моральним, правовим, економічним, естетичним, фізичним та іншими напрямками виховання. Вважається, що патріотичне виховання покликане всебічно розвинути наділену якостями громадянина особистість військовослужбовця, здатну успішно виконувати професійні обов'язки в мирний та воєнний час. Одним із пріоритетів державної політики є відродження та укріплення патріотизму в державі. Нині патріотизм усвідомлюється населенням Російської Федерації як турбота про захист національних інтересів, наведення порядку, досягнення соціальної справедливості, зміцнення правових основ суспільства.

Виховна діяльність у Збройних Силах Російської

армії спирається на історичний досвід виховання патріотизму, а також на прихильність населення до своїх національних і військових традицій. У сучасних умовах патріотизм формується не тільки державою, а, перш за все, усім суспільством. Також до патріотичного виховання громадян і військовослужбовців контрактної служби збройних сил так чи інакше залучається церква.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Уткин В. Е. Военно-патриотическое воспитание в системе подготовки будущих офицеров в высших военно-учебных заведениях : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : 13.00.08 / В. Е. Уткин. - Казань, 2000. - 216 с. - (Казанский Государственный технический университет).
2. Лебедевская И. И. Основные тенденции исторического развития профессионального психологического отбора военнослужащих / И. И. Лебедевская // Военная мысль. - 2006. - № 7.
3. Комаров Н. Патриотическое воспитание в русской армии / Н. Комаров // Диалог. - 1999. - № 2.
4. Федеральная целевая программа "Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2006-2010 годы" [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.rossport.ru>.
5. Томилин А. Воспитать гражданина - патриота России / А. Томилин, А. Гавря, А. Фанарев // Морской сборник. - 2005. - № 4.
6. Азаров В. М. Патриотическое воспитание военнослужащих: проблемы и пути их решения / В. М. Азаров // Военная мысль. - 2003. - № 1. - С. 56-65.
7. Персональный сайт депутата Государственной Думы России Крутова А. Н. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : www.kroutov.ru.
8. Коршунов Ю. Исторические и правовые аспекты православья на флоте / Ю. Коршунов, В. Прасников // Морской сборник. - 2004. - № 12.
9. Гиряева И. Организация методической работы в музее и патриотическое воспитание курсантов / И. Гиряева // Морской сборник. - 2006. - № 7.
10. Бусловский В. Н. Патриотами не рождаются / В. Н. Бусловский // Военно-промышленный курьер. - 2005. - 27 июля.
11. Масорин В. В. Проблемы воспитания личного состава МВФ и военное дело государства / В. В. Масорин // Военная мысль. - 2006. - № 8.
12. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю. К. Бабанский. - М. : Просвещение, 1982. - 182 с.
13. Поташник М. М. Педагогическое творчество : проблемы развития и опыт / М. М. Поташник. - К. : Радянська школа, 1988. - 187 с.
14. Шилова М. И. Изучение воспитанности школьников / М. И. Шилова. - М. : Педагогика, 1982. - 104 с.
15. Журавлев В. И. Методы педагогического исследования [под ред. В. И. Журавлева]. - М. : Просвещение, 1972. - 159 с.
16. Вергасов В. М. Активизация познавательной деятельности студентов / В. М. Вергасов. - К. : Вища школа, 1985. - 175 с.

Н. Нозуватенко

HISTORICAL EXPERIENCE OF THE RUSSIAN ARMY FROM CONDUCTING OF PATRIOTIC EDUCATION OF SERVICEMEN

The historical experience is analyzed after the process of servicemen's education of contract service, problem of forming of high morally-battle qualities at the Russian army.

Key words: military powers, soldiery traditions, contract army, patriotism, education.

© Г. Гозуватенко

Надійшла до редакції 17.11.2009

№ 9 (100) грудень 2009 р.